

Տ Ա Ճ Կ Ա Հ Ա Յ Ք

ԷԶՄԻԱՇԻՆ ԵՒ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼԻՍ

Շատոնց է որ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսութեան կեցրոնք էջմիածին, անուշով միայն հեղինակութիւն ունի Տաճկահայոց մէջ: Տաճկահայոց բոլոր հոգևոր գործերուն կարգադրութիւնը կեցրոնացած է Կ. Պոլիս՝ Աղգ. Պատրիարքարանի մէջ: Պատմականապէս յայտնի է, որ Կ. Պոլսի Պատրիարքները ճանչնալով հանդերձ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին գերիշխանութիւնը և ընդհանրական հեղինակութիւնը բոլոր հայ եկեղեցւոյ վրայ, միշտ ուզած են իրենց համար փառաւոր դիրք մը ապահովել: Գոնէ նշանաւոր Եղիազար Կաթողիկոսէն ի վեր շատ ուշադրաւ է այս իրաւութիւնը՝ նոյն ինքն Եղիազարու՝ էջմիածինէն և Սիսէն անկախ, ուղղակի Տաճկահայոց համար առաջադրած և կերպով մին ալ իրագործած առանձին Կաթողիկոսութիւն մը հաստատելու ծրարով: Սիմօն Կթղ. արդէն յայտնապէս քննադատած է Զամբուի մէջ, թէ և քիչ մը աւելորդ կերպով, Կոստ Յովհաննէս Պատրիարքի բռնած ընթացքը՝ Կարապետ Կթղ.-ի ընտրութեան և հաստատութեան առթիւ, որուն մէջ Կ. Պոլսի Պատրիարքը այնպիսի հովեր կ'առնէր, որ այլ ևս Կ. Պոլսի Առաջնորդին հովերը չէին: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Նուիրակներուն Կ. Պոլսէն վտարումները Պատրիարքներու դրդումով, արտայայտիչ ապացոյցներ են Աղգ. Պատրիարքարանի ձեռնարկներուն, որոնք սակայն Պատրիարքներու փառասիրութեան արդիւնք չէին պարզապէս, այլ հետեանք էին հետզհետէ ձեռնորոգ քաղաքականութեան մը, որով Օսմ. Կառավարութիւնը չէր կրնար հաշտ աչքով դիտել հետուն և կող աշխարհական և կրօնական ու է ազդեցութիւն իր երկրին մէջ գոյութիւն ունեցող պաշտօնական շրջանակներու վրայ: Կ. Պոլսի Պատրիարքութիւնը, իր ծագման մեջ առաջնորդութիւն մըն էր, հաստատուած ֆաթիհ Մուլթան Մէհմէտի բարեակցականութեամբ: Արդ՝ նոյն ինքն Օսմ. Կառավարութիւնը պիտի ուզէր, որ իր իսկ ձեռքով հաստատուած հոգևոր իշխանութիւն մը կեդրոն դառնար Օսմանեան պետութեան մէջ զանուոգ Հայ եկեղեցիներու համար, և այսպիսի քաղաքականութիւն մը այնքան իրաւացի էր, որ պիտի չլացնէր Պատրիարքներն ալ այդ բացառիկ դիրքին ճոխութեամբ:

Կովկասի, հետեաբար Ս. էջմիածնի, Օսմ. Կառավարութեան

ձեռքէն ելլելով՝ Պարսիկ և Ռուս Կառավարութեանց ձեռք անցնելը, աւելի ևս զօրացուց Կ. Պոլսի Պատրիարքին բացառիկ դիրքը. վասն զի այլ ևս ունէ յարաբերութիւն արտասահմանի հետ լրահսութեան հաւասար բան մը կը նկատուէր, և արդէն Կաթողիկոսական Նուիրականութուն պաշտօնին ջնջումն ալ թուրքիոյ մէջ իսկապէս հիմնուած էր լրահսութեան կասկածին վրայ: Աւելի յայտնի պաշտօնական գէպքեր չուշացան էջմիածինը Կ. Պոլսէն կամ թուրքիայէն զատելու: Պօլսէնիա մէկ կողմէն, Սահմանադրութիւնը միւս կողմէն անանձին առանձին կարծես կը կերպաւորէին հոգևոր իշխանութեանց որոշ կեդրոններ: Մակար Կթղ-էն ետքը իրաց վիճակը բոլորովին փոխուեցաւ: Խրիմեանի Կաթողիկոսութիւնը, որուն համամիտ չէր ամենեկն Օսմ. Կառավարութիւնը, որովհետև հայկական շարժում ըսուած անհաշիւ խրտուէմներուն բուն հեղինակը ճանչցուած էր, — Տաճկահայոց մէջ տեղի ունեցած կոտորածները՝ բոլորովին հեռացուցին էջմիածինը Կ. Պոլսէն կամ թուրքիայէն: Ռուսիան՝ արդէն հայ յեղափոխականներու կեդրոն նշկատուած, յեղափոխական Կթղ. մը Ամենայն Հայոց Հայրապետական Աթոռին վրայ նստած, ասոնք քաղաքականապէս վատ և շատ խրտուցիչ տպաւորութիւն մը կ'ընէին Օսմ. Կառավարութեան վերայ, որ ամէն միջոց ի գործ դրաւ և հասկըցուց Ազգ. Պատրիարքարանի, թէ ինքը՝ Կառավարութիւնը՝ իր երկրին մէջ, իր երկրին համար նայող հոգևոր իշխանութեան կեդրոն կը ճանչնայ իր հաստատած Պատրիարքարանը: Վերջին ատեններ այս քաղաքականութիւն ուղղակի արգիւնք եղաւ Տաճկահայոց կարգ մը Առաջնորդներուն եպիսկոպոսութեան եթէ ոչ խափանումը, զոնէ անպայման յետաձգումը:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին անունը միայն կը յիշուի Տաճկահայոց Եկեղեցիներու մէջ, և Ազգ. Պատրիարքարան թղթով միայն կը մշակէ իր յարաբերութիւնը, այն ալ ամուսնական ինչ ինչ խնդիրներու համար, և կենդանի յարաբերութիւնները կարգելուին պաշտօնական ձգձգումներով: Օրմանեան Պատրիարքի յարաբերական գրադուէմներուն ամենէն փափուկ կետէրէն մէկը եղաւ վերջին տարիներու մէջ, Տաճկահայոց եպիսկոպոսացուներուն էջմիածին երթալու խնդիրը, և Կառավարութիւնը այնքան յայտնի կերպով դժկամակեցաւ այս մասին, որ ըսաւ Պատրիարքին, «Յունաց Պատրիարքը ինքը կը ձեռնադրէ իր եպիսկոպոսները, Դուն ալ քուկիներդ ձեռնադրէ», և երբ Պատրիարքը բացատրեց, թէ այդ իշխանութիւնը Կթղ-ին է Հայ Եկեղեցոց մէջ, շատ բաւ, ըսաւ Կառավարութիւնը, եթէ այդպէս է, թող Կիլիկիոյ Կթղ.-ը ձեռնադրէ. այն ալ Կաթողիկոս է, ինչ հարկ կայ էջմիածին զրկելու եպիսկոպոսացուները. Օրմանեան հասկըցուց՝ թէ Ամենայն Հայոց

Կթղ.-ին իրաւունքն է Կ. Պոլսի Պատրիարքութեան եպիսկոպոսները ձեռնադրելու Կառավարութիւնը չպահանջէս և չպընդեր, բայց անցազիր ալ չտուաւ, և հիմա՞յ Ամենայն Հայոց Կթղ.-ին վախճանումով խնդիրը ինքնին ջուրը ինկաւ: Թերեւս Խրիմեան Հայրիկ չվախճանած, այսինքն՝ դոնէ 11|2—2 տարի յառաջ, Տաճկահայոց համար իր վերջին եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը կատարէր, եթէ Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսը չիութար Ազգ. Պատրիարքարանի համար գաղտագողի ձեռնադրութիւն մընել՝ եպիսկոպոսացնելով Ստանայի Առաջնորդ Մուշեղ Ծ. Վ.-ը: Եթէ Սահակ Կթղ.-ին մնար՝ պիտի չիութար այդ ձեռնադրութիւնն ընելու, բայց Մուշեղ Վրդ. ազօրինի միջոցներու գիմեց և Ստանայի Վալիին ձեռքով ստիպեց Կթղ.-ը, որ զինքը եպիսկոպոս ձեռնադրէ. և այս բոլոր գործողութիւնները աճապարանքով և Ազգ. Պատրիարքարանէ գաղտնի կերպով կատարուեցան, և ետքը սկսած լրագրական շտեմած նկարագրութիւններ այս ձեռնադրութեան մասին և բանակցութիւններ Աղգային Պատրիարքարանի և Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի մէջ, որ յայտնի վախճան մը չունեցաւ դեռ:

Թէ Մուշեղ Եպս.-ի ձեռնադրութեան մէջ ինչ գեր խաղցաւ Երուսաղէմի հաշուական խնդիրը, որուն հեղինակներէն է Սահակ Կթղ., իբր երբեմնի Լուսարարապետը Ս. Յակոբայ վանքին, թէ ինչեր ըրին յայտնի լրտես Կէօշէօղլու Անտոն էֆ. և Երիցեան Գէորգ Եպս. եւն, ձախողութեան մասնելու համար Օրմանեան Պատրիարքի գիմումներուն արգիւնքը՝ որպէս զի Պատրիարքարանը ընկճուի, ասոնց պատմութիւնները զգուելի են: Ըսենք միայն, թէ Մուշեղ Եպս.-ի Ազգ. Պատրիարքարանէ գաղտնի ձեռնադրութիւնը, հերոս Գիւտ Խաչին, չնորհիւ հայ լրտեսներու, Կառավարութեան համար ուշադրաւ և յայտնի առիթ մը եղաւ անհետեանք ձգելու Օրմանեան Պատրիարքի գիմումները՝ իր եպիսկոպոսացունները էջմիածին զրկելու մասին: Եւ հիմայ, ինչպէս դիտել տուինք, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին մահը, ինքնին վերացուց խնդիրը— չենք գիտեր որչափ ժամանակի համար:

Կաթողիկոսական նոր ընտրութեան առթիւ, երբ Պատրիարքը գիմէ Կառավարութեան՝ որպէս զի հաճի անցազիր տալ Տաճկահայոց պատուիրակներուն, յայտնի պիտի ըլլայ, թէ Օսմ. Կառավարութիւնը ինչ միտքի վրայ է գեւ էջմիածնի և Ազգ. Պատրիարքարանի, կամ Ռուսահայոց և Տաճկահայոց յարաբերութեան նկատմամբ: Առ այժմ կանուխ է ու է կարծիք յայտնել այս մասին: